

Markten en cultuur

Schets van monetaire emergentie

Pamflet

F.X. Boesten

© 2017 F.X. Boesten / Uitgeverij U2pi

Titel: Markten en Cultuur

Auteur: F.X. Boesten

Uitgeverij U2pi BV, Den Haag

Website uitgever: www.jouwboek.nl

ISBN: 978-90-8759-658-3

NUR: 781

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veeveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

The absurd proposition that profit demonstrates value gave credence to its equally absurd opposite: that profit is inherently immoral. But if the contribution of an activity to society is judged by how much money the promoters make from it, it is hardly surprising if people outside finance and business form the view that such values should not be allowed near our schools and hospitals - or, for that matter, our pharmaceutical industry, our infrastructure, our supermarkets. And view bankers with contempt.

John Kay, *Other People's Money* (P. 302).

Inhoud

Inleiding	7
1 De nieuwe tijd en zijn politiek	8
De geldgroei	13
2 Van een bejubelde welvaartsgroei naar een recessie	14
3 Is er een stabiele kredietverlening mogelijk?	25
Intermezzo	36
4 Banken en hun business	37
De geldhoeveelheid	45
5 Pensioen: van rationeel systeem naar speelbal van de monetaire politiek	48
6 De zorg	101
6.1 De gezondheidszorg	101
6.2 De maatschappelijke zorg	117
Slot	124
7 Het neoliberale tekort	125
Literatuur	137

INLEIDING

Zijn de recente crises en de hoge werkloosheid in veel landen slechts toeval of zijn zij te herleiden tot een of meer oorzaken? Zijn zij het gevolg van een politieke stroming; van de wijze waarop de politiek en maatschappij georganiseerd zijn; van het optreden van multinationals? Geldschepping blijkt van belang te zijn; en verder hoe de politiek zijn macht en geld gebruikt. Aan de orde is hier een economische kijk op hoe het neoliberalisme hiermee omgaat.

1 De nieuwe tijd en zijn politiek

Van Keynesianisme naar neoliberalisme

De neoliberale economische visie dreigt onder de kracht van de politieke praktijk te bezwijken, lijkt het. In zijn streven om de grote werkloosheid in de jaren dertig van de vorige eeuw te verkleinen, vond John M. Keynes de oplossing in een politiek beleid dat de bestedingen bevordert. Anders dan Keynes beschouwt Milton Friedman het tekort aan geld als oorzaak van de depressie en de massale werkloosheid in de vorige eeuw. Friedman theorie werd uiteindelijk het uitgangspunt van de economische politiek in de laatste twee decennia van de vorige eeuw en in de een en twintigste eeuw. De aandacht verplaatst zich dan van de werkgelegenheid naar het geld. Daarbij komen vrije markten centraal te staan. De nieuwe politieke praktijk grijpt terug op de liberale tijd uit het verleden. Geld komt beschikbaar in de vorm van krediet voor investeringen. Ook de consumenten lenen steeds meer geld. De overheid kiest voor een wettelijk kader dat het bezit van een eigen woning stimuleert; een beleid dat tot een enorme kredietopname leidt. Het neoliberalisme hervormde de arbeidsmarkt, die in de Keynesiaanse tijd mede gestuurd werd door een groot aantal regels. In zijn werk *Price Theory* stelt Friedman dat Keynes het met zijn visie op de arbeidsmarkt niet bij het rechte eind. kan hebben. Als de arbeiders zich op de markt niet tegen een te hoge prijs zouden aanbieden, zou er geen werkloosheid zijn. Dat is de conclusie die Friedman trekt nadat hij in het begin van zijn werk, nagenoeg tweehonderd pagina's eerder, het probleem grafisch geanalyseerd heeft. Hij laat daarbij zien dat er op een markt een aantal aanbieders is dat geen afzet heeft

omdat men een te hoge prijs vraagt. Met zijn grafische onderbouwing betreedt hij echter het domein waarin de economische ratio niet goed te definiëren is. Het bovenste deel van een aanbodschaal geeft aanbieders weer, die een hogere dan de evenwichtsprijs vragen. In de praktijk treft men hen niet aan, of hen is geen langer leven beschoren dan dat van een eendagsvlieg. Deze aanbieders hebben te hoge kosten en begeven zich daarom vaak niet als aanbieders op de markt. Het argument van te hoge lonen stuurt echter decennia lang wel de politiek-economische discussie over de werkloosheid.

De nieuwe benadering van Friedman verwerpt verder de Keynesiaanse relaties tussen de markten van de bestedingen, de liquiditeit en de rentevoet, die in een coherente verhouding samen tot volledige werkgelegenheid leiden. In het wiskundige model van Walras, waarop Milton Friedman teruggreep, bestaan er tussen afzonderlijke markten geen relaties. Het algemeen-economische evenwicht komt volgens Walras tot stand door alle afzonderlijke markten in evenwicht te brengen.

In de neoliberale politiek groeit de geldhoeveelheid via de geldscheppende kredietverlening van de banken. Zij hebben de vrijheid om geld te scheppen sinds Friedman, adviseur van president Nixon, hem ervan wist te overtuigen dat het geld en het goud losgekoppeld moesten worden. De prijsinflatie krijgt van een vergroting van de geldmassa, in de vorm van kredietverlening, een grotere impuls dan van investeringen, stelt Friedman.

Bijna achteloos formuleert Friedman zijn mening over de geldhoeveelheid, waarvan hij vindt dat die ruim moet zijn. Dat garandeert een lage interestvoet op de lange termijn, is

zijn stelling.

De onvolledigheid van de neoliberale monetaire visie zal volgens Minsky politieke problemen oproepen. Net als enkele anderen voorspelde hij de kredietcrisis van 2008 decennia voor het uitbreken ervan. Nu elke bank geld kan scheppen door geld uit te lenen, ontstaat in de praktijk een bubbel-en-barst-economie. Kredietverlening schept nu nieuw geld zonder dat er grenzen aan gesteld worden. Daarbij bepalen de banken in sterke mate welke sectoren van de economie en maatschappij zij stimuleren en welke niet.

Winst is het signaal dat de markt een product of dienst positief waardeert. Ook de banken kiezen dit signaal van de markt als het uitgangspunt van hun handelen en gaan, los van ethische overwegingen, op zoek naar partijen van wie zij verwachten dat zij winst zullen maken en het krediet zullen terugbetalen. Het zijn in eerste instantie de marktpartijen met voldoende onderpand die voordeel behalen uit het creëren van geld uit het niets.

Het onderzoeksveld en de criteria

Nu de neoliberale theorie al decennia lang de grondslag vormt van het politieke beleid, vormt de praktijk het uitgangspunt. We trachten tot een oordeel te komen over de vraag of de theoretische uitgangspunten de welvaart bevorderen. Dat vraagt om een interpretatie van de werkelijkheid zoals die zich voordoet, gegeven het beoordelingskader van de schrijver. De structurele grootheden als de marktordening, de geldschepping door de banken en de geldhoeveelheid hebben daarbij een centrale plaats. Marktordening moet vrijheid van handelen bevorderen. Een groot aantal aanbieders die een identiek

product aanbieden heeft de voorkeur boven één aanbieder, het monopolie. Het aanbod van verschillende producenten garandeert een lagere marktprijs. Bij monopolie stelt de aanbieder de hoogte van de prijs en van zijn winst vast. Geldschepping omwille van de winst is in de economische geschiedenis een nieuw fenomeen. Voor de relatief grote geldmassa's, betrokken bij het pensioen en de zorg, volgt een analyse rond de vraag hoe zij binnen de economie en de maatschappij hun functie vervullen. De grote massa's aan overtollige financiële reserves bij de banken, overheden, een aantal fondsen en instituten en een aantal grote bedrijven blijven buiten beschouwing. Trekt men ze wel in beschouwing dan zou ook aandacht gegeven moeten worden aan de geld- en kredietmarkt in zijn geheel, koersen en valutaverhoudingen, het overnamebeleid van bedrijven en ondernemingen, het monetaire beleid van de ECB.

Het eerstvolgende hoofdstuk is een journalistiek verslag van de geboorte van de langdurende recessie die optrad nadat de onroerendgoedmarkt in 2007 uit evenwicht raakte. Het journalistieke verslag is vervolgens de basis voor de theoretische analyse van enkele aspecten van de monetaire visie die het neoliberalisme aanhangt. In dit en het daaropvolgende hoofdstuk draait het om de groei van de geldhoeveelheid. De geldhoeveelheid zelf speelt op de achtergrond een rol in de hoofdstukken drie en vier. Zij handelen over de geldmassa in de zorg en die in het pensioen.

Het begrip markt

Tot slot van deze inleiding is het van belang een opmerking te maken over het begrip markt. De theorie van de markten is te

kenmerken als het denken over de macro-economische organisatievormen van de vraag naar en het aanbod van goederen en diensten. De theorie handelt over de marktpartijen: zij die als vrager en zij die als aanbieder optreden. Over hun marktmacht, over nut, kosten, externe effecten van de productie en de consumptie, de winst; en over de relaties die er tussen deze grootheden bestaan. Ook de overheid treedt wel als speler op de markt op, vaak regulerend om de vrijheid van alle marktpartijen te garanderen. Bijvoorbeeld in het geval dat een van de marktpartijen op ongewenste wijze macht uitoefent over de andere.

Monopolie en een markt met volledige mededinging (onder meer: veel aanbieders met een identiek product, veel vragers) zijn begrippen met een lange historie en vormen de uitersten. Recenter zijn de markt vormen als monopolistische mededinging en het kartel. Het economisch zuivere begrip markt is een complex begrip met veel verschillende aspecten en relaties. Het begrip markt wordt ook wel in oneigenlijke zin gebruikt en heeft dan vaak de betekenis van verzameling van identieke objecten, subjecten of activiteiten; of de betekenis van functie, of het geheel van eenduidige transacties.

DE GELDGROEI

De groei van de geldhoeveelheid komt tot stand via kredietverlening door de banken. Met dit proces van geldschepping maken de banken winst. Geldgroei en kredietverlening zijn de onderwerpen in het hiernavolgende, samenvattende overzicht van de onroerendgoedcrisis die in 2008 startte en overging in andere crises, die lange tijd de economie en welvaart schaadden. Het daaropvolgende hoofdstuk schetst theoretisch hoe de kredietmarkt technisch weer in evenwicht komt. Het is niet uitgesloten dat de kredietcrisis die de economie opnieuw remt en schaadt zich herhaalt, gegeven de huidige vrijheid van de banken om naar eigen inzicht geld te scheppen.

2 Van een bejubelde welvaartsgroei naar recessie

De economie en maatschappij slaan een nieuwe weg in

In 1971 beëindigde de regering-Nixon – Milton Friedman was economisch adviseur – de koppeling tussen het monetaire goud en de dollar, die de sleutelvaluta was in de wereldhandel. De VS staakten de omwisseling van dollars, afkomstig van centrale banken van andere landen, in monetair goud. De band tussen het geld en monetair goud beperkte in het verleden de economische groei door een grens te stellen aan nieuw te scheppen geld: het bezit aan goud bepaalde de hoeveelheid geld dat in een land in omloop was. De begrensde hoeveelheid geld was een limiet voor de groei van de productiecapaciteit. Een internationale afspraak over een nieuwe grondslag voor het geldsysteem bleef uit. Door het besluit van de regering Nixon kwam het initiatief voor de groei van de geldhoeveelheid in handen van de banken. Geldgroei werd soepel mogelijk zonder dat er algemeen aanvaarde, objectieve criteria golden voor monetaire stabiliteit. Een geldgroei van 3 tot 4% per jaar zal, volgens de inzichten van Friedman, een stabiele economische groei ondersteunen. Er volgden andere maatregelen die het bank- en kredietbedrijf liberaliseerden. Het onderscheid in investerings- en commerciële banken kan te vervallen. Alle banken kunnen nu geld scheppen. Bij de geldschepping via kredietverlening aan bedrijven, consumenten en nationale overheden staat de winst, die de bank met de transacties maakt, centraal. De vrije geldschepping leidt tot het bezit van meer welvaartsgoederen voor in principe alle groepen van de

bevolking.

Naast de keuze voor vrije markten en met steun van het mondiale denken legde het besluit van Nixon over de geldstandaard de grondslag voor nieuwe ontwikkelingen in de economie en de maatschappij.

Vrije geldschepping en haar gevolgen

Rond de eeuwwisseling beschikken de westerse economieën over een welvaart die in ruime mate voor ieder toegankelijk is. Niet enkel goederen, ook het geld is er in overvloed. Krediet voor consumenten van wie banken vinden dat zij kredietwaardig genoeg zijn om aan hen geld uit te lenen. Krediet voor de overheid via de aankoop van staatsobligaties door de banken en andere marktpartijen. Bij de overheidsinstituten groeien in de periode van economische welvaart de voorraden reservegeld; bij provincies en gemeenten, in de onderwijssector en bij de woningbouwcorporaties. Het zijn sommen geld die vaak lang na het verlaten van de centrale overheidskas een bestemming krijgen, dit terwijl er een staatsschuld is waarover ten laste van de overheidsbegroting – en dus voor rekening van de burger – rente betaald moet worden. Mede omwille van de werkgelegenheid investeert de overheid in Nederland een grote som geld in een project, de hogesnelheidslijn, waarvan het effectieve gebruik heel ver in de toekomst ligt.

Algemeen heerste de opinie dat de economie continu zal blijven groeien, evenals de waarde van de woningen. De consumenten geven een impuls aan de groeiende welvaart door massaal geld te lenen bij de banken. Het hypothecaire lenen tot een niveau boven de verkoopwaarde van de woning groeit uit tot de standaardpraktijk. De fiscale wetgeving biedt

een extra prikkel door het lenen van geld voor de aankoop van een huis fiscaal aantrekkelijk te maken: de overheid subsidieert het maken van schulden. Aanvullend bieden de banken en andere instellingen consumptief krediet aan voor de aankoop van basisconsumptiegoederen. Met rendement op de investeringen als drijfveer, komt er in ruime mate nieuwbouw van kantoor- en bedrijfspanden tot stand. Enkele decennia later is er sprake van een overschot.

Het gemak waarmee consumenten geld bij banken kunnen lenen stimuleert hen te streven naar maximale consumptie. Dat geldt voor hen die in de gelegenheid zijn om geld te lenen en ervan overtuigd, dat het gebruik van krediet onvoorwaardelijk welvaart oplevert. De fiscale regels prikkelen de consument om geld te lenen zonder de lening af te lossen: voor de overheid vormt een eeuwigdurende staatsschuld het ideaal, voor de consument de maximale grootte van zijn schulden over de gehele levenscyclus. Voor de een om de maatschappelijke welvaart en de politieke macht te vergroten; voor de ander om de verwachte vermogensgroei door een positief rendement te realiseren. Slechts een deel van de totale bevolking kan geld lenen; het betreft hen die de banken er toe in staat achten en die zij stimuleren om te lenen. Het gevoel van een stijgende welvaart valt samen met de statistische meting, die telkens weer blijkt uit de statistische cijfers dat er een verschuiving in het voordeel van de rijken heeft plaats gevonden. Het aantal miljonairs in de wereld stijgt van jaar op jaar.

Het gevoel van een groeiende welvaart gaat samen met een groei in het totaal van de schulden van bedrijven en consumenten bij de banken. Banken scheppen geld door geld uit te lenen; aan de consumenten via hypothecaire leningen

die aan een onderpand gerelateerd zijn; aan bedrijven die met hun activiteiten winst maken en daarmee hun schulden aflossen. Kredietverlening doet het balanstotaal van de banken toenemen. Zij groeien uit tot invloedrijke instituten, in staat om door kredietverlening (mede) te bepalen in welke richting de economie zich ontwikkelt. De banken, gesteund door fiscale wetgeving, overtuigen de consumenten ervan dat zij, door te lenen, soepel over meer welvaartsgoederen kunnen beschikken. Het bijzondere daarbij is dat zij de goederen in bezit krijgen voordat zij het geld voor de aankoop zelf gespaard hebben. Vanuit het winststreven prikkelen de banken de consumenten en de overheid om de grens van de eigen leencapaciteit op te zoeken. Het beleid leidt tot bestedingen die, via de vergroting van de vraag, de prijzen en de rentevoet doen stijgen.

De winst die de banken met het stimuleren van het krediet voor consumenten beogen, heeft een omvangrijke groei van de geldmassa tot gevolg. Dat legt de basis voor een reeks crises, die vanaf 2008 Europa en de rest van de wereld langdurig beheersen. In de VS stagneert de woningmarkt en raakt de EU, als reactie daarop, van de ene crisis in de andere.

Van problemen in de VS naar problemen in andere landen

In de periode waarin de welvaart sterk groeit, bevorderen president Reagan in de Verenigde Staten en premier Thatcher in het Verenigd Koninkrijk van Groot-Brittannië en Noord-Ierland het individuele bezit van een woning, door de consument verkregen met hypothecair krediet. In andere landen volgt men dit voorbeeld. De banken in de VS lenen zelfs geld uit aan hen van wie zij vooraf niet overtuigd zijn, dat de geldleners op de lange termijn kunnen voldoen aan de

aflossingsverplichtingen en rentebetalingen. De wettelijke bepalingen in de VS gaven de banken de mogelijkheid om verliezen op hypothecair krediet ten laste van Fannie Mae en Freddie Mac te brengen. Binnen het politieke ideaal dat ieder een eigen woning bezit, hebben Fannie Mae of Freddie Mac de opdracht garant te staan voor de hypotheek op de sociale woningmarkt.

In 2007 komen huizenbezitters in de VS, in bezit van een hypothecaire schuld, hun plichten ten aanzien van het aflossen en het betalen van rente niet meer na. Zij verlaten hun woning om zich elders te vestigen. Wettelijke regels bieden hen de ruimte om de woning, met de schuld die erop rust, onbeheerd achter zich kunnen laten. Het gevolg is een overschot aan leegstaande woningen. De prijs van de woningen daalt en er ontstaat een onroerend-goedbubbel, een overaanbod aan woningen. De instortende onroerendgoedmarkt in de VS luidt het einde in van de euforie over de groeiende welvaart.

Voor de banken zijn de gevolgen groot. Van het onderpand, aangekocht met een hypothecaire lening, daalt de marktwaarde. Dat doet de waarde van de balansactiva van de banken dalen. De verhouding tussen de activa en de passiva op de bankbalansen raakt daardoor uit evenwicht. Het eigen vermogen wordt voor enkele banken zelfs negatief.

In een psychologische reactie op de gebeurtenissen in de VS verplaatst de bubbel zich naar Europa. Daar groeit het aanbod van woningen die te koop staan, terwijl het verkopen van woningen steeds moeilijker wordt. Ook omdat de verkoopprijs van woningen gedurende lange tijd daalt, beëindigen banken in een aantal gevallen het contract met de klant die het geld leende. Door de daling van de prijs van de

woningen zal de hypothecaire schuld naar verwachting ook in de toekomst boven de verkoopwaarde blijven liggen (de woning “staat onder water”). Gedwongen verkopen leiden voor de eigenaar tot verlies van de woning, tot verliezen op uitgeleend geld voor de banken en restschulden van de consumenten bij de banken. In andere gevallen gaan de rente- en aflossingsverplichtingen zwaar wegen. De hypotheeklasten ontwrichten het budget voor de overige privébestedingen. Het gegeven dat de hypothecaire schuld op een woning groter is dan de lopende marktwaarde van het pand duurt, voor een deel van de woningen, nog tot tien jaar en incidenteel nog langer voort, gerekend vanaf de start van de crisis.

Aan de verdieping van de crisis dragen de gemengde beleggingsproducten uit de VS vervolgens een steentje bij. Deze producten vinden wereldwijd afzet en genieten aanvankelijk het vertrouwen van Europese beleggers. Het beleggingsproduct, uitgegeven in de VS, bundelt hypothecaire leningen op woningen samen met andere schulden tot een geheel. Ook de schulden op huizen die burgers in de VS onbeheerd achterlaten, maken onderdeel uit van het beleggingsproduct. Deze slechte leningen uit de VS vergroot het probleem waarmee de banken inmiddels kampen.

Van onroerendgoedcrisis naar bankencrisis

De waarde van de activa op de bankbalansen daalt. Banken, in bezit van gemengd beleggingspapier uit de VS en hypothecaire vorderingen, raken in liquiditeitsproblemen. De ontwikkelingen binnen de EU leiden tot tegenvallers die de problemen bij de banken doen toenemen. EU-landen die op de reguliere markt geen geldaanbod voor de vernieuwing van